

Obsah

- Věnování ▶ 7
- Předmluva ▶ 10

I. část: LOVCI MENHIRŮ ▶ 13

- Lovci menhirů z Kamenného lesa ▶ 15
 - Přirozený žitý svět ▶ 22
 - Megalitický svět ▶ 24
 - Základní nejistota ▶ 30
 - Jak dlouho trval kult kamenů? ▶ 34
- Megalitománie a duchovní materialismus ▶ 38
 - Pověsti ▶ 40
- Megalitická etnoarcheologie neboli smrt plná života a život plný smrti ▶ 43
 - Kult sekery ▶ 45
 - Zářivý býk otevírá zlatými rohy jaro ▶ 48
 - Kamenné řady megalitických kultur ▶ 51
 - Graffiti přitahují graffiti a menhiry jiné menhiry ▶ 56
 - Megalitické feng-šuej ▶ 58
 - Proudivý soulad ▶ 60
 - Eliade: nelze se dívat na megality a netázat se na smysl ▶ 63
 - Škvíra ▶ 65
 - Místa a ne-místa ▶ 67
 - Kameny na rozhraní dvou krajin ▶ 70
 - Džbán ▶ 72
 - Planina podobná zvířeti ▶ 77
 - Oči kamenů ▶ 78
 - Struktury a spolu-zrození menhiru ▶ 80
 - Miskovité prohlubně ▶ 84
 - Kameny a láska ▶ 89
 - Doprovodné kameny ▶ 91
 - Živá megalitická kultura ▶ 96
 - „Nejskalnatější“ kultura českého pravěku ▶ 100
 - První zpráva o českých menhírech a tetínská křemencová záhada ▶ 102
 - Londýnský, Vídeňský a Pražský kámen ▶ 109
 - Kámen ve středu světa ▶ 115
 - Věčnost jako zpomalený čas ▶ 117
 - Egypt a evropské megality ▶ 121

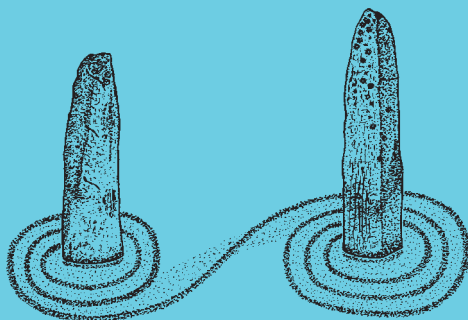
Filozof na jantarové cestě ▶	127
Kameny z Lesní čtvrti ▶	129
Místo Škorpiona ▶	132
Čtení z hvězd a kamenů ▶	139
Lawrencova apokalypsa ▶	141
Historie výzkumu českých menhirů ▶	145
Křemence ▶	153
Švartna a další kamenné materiály ▶	157
Kounovské kamenné řady a jejich historie ▶	160
Severojižní brázdy – analogie kounovských řad? ▶	167
Kamenná uskupení na Špičáku ▶	172
Ochrana kamenných památek v kounovské oblasti ▶	177
Počasí těla ▶	180
Představy a vize ▶	182
Proč máme rádi pravěk? ▶	185
Vzpoua v Národním divadle ▶	189
Závěr: myslet s kameny ▶	190
II. část: ČTENÍ Z HVĚZD A ZEMÍ ▶	193
Návraty ke skutečným věcem ▶	195
Vytváření posvátné krajiny za Panenským Týncem (V. E. Babka) ▶	197
Keplerova filozofie Země ▶	207
De Fundamentis Astrologiae Certioribus aneb K pevnějším základům astrologie ▶	211
Cesty do pravěku, aneb pták, který vyseděl rakev ▶	240
Megality a katedrály: stavba budoucího chrámu v nás ▶	246
Štír pod kamenem. Dodatky ▶	247
O ilustracích ▶	265
Slovníček ▶	267
Literatura ▶	275
Prameny ▶	284
Internetové odkazy ▶	285
Hudba ▶	285
Poděkování ▶	286
Epilog ▶	286

Věnování

Tato kniha je věnována všem, kteří se zasloužili o poznání, ochranu a údržbu českých a moravských památných kamenů. Činili tak z vnitřního přesvědčení, ale bývali zapomínáni, ignorováni, či považováni za podivíny. Zvláštní uznání patří A. Patejdlovi, M. Špůrkovi, Z. Ministrovi, J. Helšucovi a R. Zemkovi za výzkumy a knihy, které znamenaly milníky v českém výzkumu vztyčených kamenů. Tato práce by nikdy nemohla vzniknout bez lovců menhirů – Hany a Františka Jakovcových, Míly Pomajzla, Hanky Charvátové a Václava Višnera, kteří vzkřísili Kamenný les pod Špičákem u Kounova. S uctivým pozdravením Deanu Radinovi, Robertu Gravesovi a Bílé bohyni.

*At mě chválí za to, že jsem svůj díl moudrosti nečerpal z tekoucího pramene,
ale že jsem našel, otevřel a vyčistil ucpaný pramen a s velkou námahou
odtud čerpal nápoj skrytý hluboko u dna.*

Michal Psellos, Byzantské letopisy, přeložila R. Dostálová

Předmluva

V tomto spisu budou řečeny některé věci, které prověří čas, ale mnoho z nich bude časem a zkušenostmi vyvráceno a označeno jako zbytečné a bezcenné. Jak už je tak zvykem lidí, to první se vryje do paměti a to druhé odvané vítr.

Johannes Kepler, 1601

Tato kniha sestává z více částí a několika rovin. Tou první je skutečný příběh dvou lidí, kteří se seznámili na rekvalifikačním školení pro nezaměstnané a společně propadli hledání a později vztyčování kamenů v Kamenném lese pod kopcem Špičák nedaleko slavných kounovských řad. Postupně se k nim přidávali další zájemci, ze kterých se stávali „lovci menhirů“. Vše probíhalo klidně a přirozeně. Šli skoro nazdařbůh do lesa, našli kámen, a tak ho vztyčili. Já jsem jel lesem, píchl kolo zrovna u místa, kde čistili kus křemence, a tak jsem se k nim přidal.

V tomto vyprávění ožívají nejenom kameny, ale také sny a vize černých psů a zářivých kamenů. Zároveň, a poněkud v skrytu, se jedná o pozoruhodný milostný příběh, který končí zvláštní svatbou. Jádrem se tak stává nejenom odkrývání kamenného pole, ale i nějaký druh vnitřního růstu a uvědomování si „jiných světů“.

Další část knihy se týká poznávání kamenných řad a uskupení v severozápadní Evropě a zejména v okolí Kounova a Domoušic. Hlavním motivem mého psaní je ochrana tohoto klidného a harmonického území, do kterého může každý přijet, projít si jej a udělat si vlastní obrázek. Zájem o kameny odráží ještě něco zásadnějšího – potřebu naší společnosti v tomto nejistém, přechodném období mezi dvěma věky držet se něčeho pevného a neměnného. Tuto knihu ale také můžeme číst jako jeden ze způsobů, jak se dívat na kosmický aspekt české krajiny, jak slučovat nebe a zemi. Tyto záležitosti musely být dobře známy chudým lidem mezi pravěkem a barokem, kteří v krajině žili celé generace a záviseli na ní svým tělem i duší.

Závěrečná část knihy se vrací k zemi a hvězdám. Činí tak pomocí dvou delších textů. První sepsal libochovický učitel V. E. Babka o Českém středohoří, kterým putuje Ježíš Kristus i s apoštoly a Panenkou Marií. Druhý text o působení hvězd na zemi vydal v roce 1601 Johannes Kepler a v tomto prvním českém překladu nás po více než čtyřech stech letech od vydání zajímá, jak se v dávné představě mísí a proniká život člověka, země a hvězd. Vycházím přitom z toho, že kultura je nejenom návštěva Národního divadla, ale také způsob, jak si rozumíme se Sluncem a Měsícem.

Nic neskrývám, ani vlastní nejistotu. Tato kniha nebyla naplánována. Přihlásila se sama, posedla autora a vylíhla se mimoděk. Robert Graves o tom ví své. Jedná se o druhý, domácí díl indiánské cesty, kterou jsem nedávno se Sašou Stipsitsem popsal v knize *Krása je rozmanitost plazů*. Od indiánského světa, který se podobá evropskému mezolitu, jsme se posunuli do neolitu a mladších pravěkých kultur. Skrze svět rostlin, zvířat, kamenů, posvátného větru a ustrojení celé krajiny se nejasně přihlašuje nějaké další světlo. Uvědomujeme si jej tím, že v sobě po letech čistíme zrcadla z různých dob a v každém vidíme jiný střípek propojené bytosti.

Václav Cílek, Výrov, leden 2014

Ze všeho nejvýznamnější však bylo, že z bezmračného a zcela jasného nebe zazněl hlas polnice, jež vydala tak ostrý a plačtivý tón, že všichni byli zmateni a tou mohutností úplně přivedeni z míry. Nejzkušenější z etruských věštců vysvětlovali, že ten zázračný úkaz značí vznik nového pokolení a přeměnu světa. Že totiž existuje osm lidských pokolení, která se od sebe zcela liší způsobem života a svými mravy; a každému z těch pokolení stanovil bůh určitý počet let, který se naplní po uplynutí velikého roku. A kdykoli oběh těch let dosáhne svého konce a místo něho nastoupí další, vždycky se ukáže na nebi nebo na zemi podivuhodné znamení, takže těm, kteří se o tato znamení starají a vyznají se v nich, je hned jasné, že se narodí lidé s jinými mravy a s jiným způsobem života, o něž se bohové budou starat méně nebo více než o předcházející pokolení. Ti totiž mimoto tvrdí, že při takovéto výměně generací procházejí všechny věci velikými změnami.

Plútarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů II, str. 40, přeložil R. Mertlík

OLDŘICH HAMERA rozvíjí dílo svého zasvětilce Vladimíra Boudníka. Patřil do hospodského okruhu lidí kolem spisovatele Bohumila Hrabala a zdá se, že nejenom Hamera byl ovlivněn neúprosně něžnou hrabalovskou poetikou, ale také že Hrabal, který sám toužil stát se malířem, po smrti Vladimíra Boudníka nasával hamerovské vidění struktur světa. Tehdy na řadu přírodních výtvarníků silně působily eseje Rogera Cailloise.

Hamera od konce 60. let vytváří bohaté dílo založené na vlastních technikách aktivních grafik a vrstvených monotypů. Technicky se jedná o jedny z nejsložitějších a nejdokonalejších grafických postupů naší doby. Převládají v něm motivy vnitřních, pocitových struktur kamenů, cest do nitra hmoty a skrze hmotu dál do vesmíru jako v básních Karla Hynka Máchy. Vytváří grafiky ukřižovaných trilobitů, zářivých hlubin země i koláže, na kterých Boudník nalézá ve strukturách omítek portrét Ladislava Klímy a Bohumil Hrabal o tom vypráví. Bohatýrský piják, vypravěč příběhů, sběratel minerálů a přírodou pokreslených kamenů Oldřich Hamera je amatér, outsider a legendární postava – podobně jako Porthos ze Tří mušketýrů – neoficiálního proudu českého výtvarného umění.

I. část:
LOVCI
MENHIRŮ

Rozšíření megalitické kultury v Evropě.

Lovci menhirů z Kamenného lesa

Počátkem června roku 2011 navštívila paní Hana Zádová, dnes již Jakovcová, společně s hajným panem Mílou Pomajzlem kounovské kamenné řady a nedaleké kameny pod Špičákem. Začal tím příběh lovců menhirů z Kamenného lesa, který znamená novou fázi výzkumů kamenných památek v kounovské oblasti. Průzkum probíhal tak, že za pomoci různých publikovaných plánek hledali kameny, ale často se v lese ztratili a místo nich našli jiné kameny. Brzy se ukázalo, že situace je mnohem složitější, než se podle původních mapek zdálo.

K hledání kamenů používali „pícháky“ či spíš bajonety – ocelové přes metr dlouhé jehly podobné roštům na opékání špekáčků, kterými píchali do země, hledali kameny a ověřovali jejich velikost. Činnost je brzy pohltila. Lovci menhirů z jiných oblastí tento jev také znají. Při hledání a očišťování kamenů ubíhá jinak čas, člověk je zvědavý a nadšený. Práce s kamenem v pustém lese může být až narkotizující. Paní Hanka začala mít krátké, několkavteřinové vize. Viděla třeba černého psa, kámen s nakreslenou rybou, nebo lebku v zemi. Nebudu se pouštět do žádných psychotronických vysvětlení. Kameny působí na imaginaci a zdá se, že nejvíc ze všeho křemence. Angličtí megalitičtí badatelé si toho všimli již dávno. V okolí velkých kamenů jsou místa, kde se vize či vidiny objevují častěji než na místech bez kamenů.

Lovci menhirů postupně odkrývali další a další kameny a dokonce objevili skoro ideální kamennou řadu. Deník paní Hanky sálá nadšením. Potkává se s různými zvláštními lidmi, kteří věří na elfy a keltské moudrosti. Vyměňují si knihy a informace, žijí Kamenným lesem. Pokud deník lovců menhirů jednou vyjde tiskem (pracuje se na tom), tak nahlédnete do tohoto zvláštního, okouzleného světa. Nemá cenu jej popisovat, protože nic nenahradí den v lese, hrbolatou strukturu dlouho pohřbených

kamenů, zvědavost i bázeň objevitelů. Vedle hoří oheň, na pařezu stojí termoska s čajem. Rezavý jíl je hutný a zem studená.

Tady někde jsem do příběhu vstoupil. Lovci menhirů mě oslovili při uvedení mé knihy *Kameny domova*. Občas jsem na Kounov zajel a sledoval postup prací. Lovci mezitím odkrývali kámen za kamenem. Skoro každý víkend za sněhu, parna i deště odkopávali kameny. Odvedli obrovský kus práce. Kameny nejenom odkrývali, ale také čistili les. Mezitím jsem byl pozván do Bretaně a na další megalitické lokality v Německu, později v severní Africe, Izraeli a na Jávě a Sumatře. Dnes by mne víc lákalo Strakonicko a skalní útvary západních Čech osídlené před pěti tisíci lety lidmi chamské kultury. Ti nestavěli menhiry, ale nalézali je v přirozených skalních tvarech.

V únoru 2012 se do Kamenného lesa vrátil fotograf František Jakovec a další měsíce se tu zapracovával jako nový pomocník. Kounovská starostka paní Bechyňská mezitím kolem kamenů naplánovala turistickou trasu jako doplněk ke kounovským řadám i k místnímu muzeu. Kolem kamenů se začalo objevovat stále víc lidí, a to včetně karmických čarodějů a léčitelů se siderickým kyvadélkem. Nechci tyto příběhy převyprávět, ani komentovat – jsou uvedeny v Hančině deníku. Práce však dál pokračovaly a dokonce bylo stanoveno datum vztyčení nejkrásnějšího zdejšího kamene, kterému paní Hanka říká Plaváček či později Princezna. Mně připomíná delfína. Hanka s Františkem se do sebe zamilovali. Kámen byl postaven na svátek Panny Marie. Byl jsem u toho.

V srpnu 2012 dostala Hanka od Františka zásubní prstýnek. Není správné, abych místo nich popisoval jejich osobní příběh, který je nejenom historií vztahu dvou lidí, ale prosvětluje i mlhu nad kameny. Do týdne byla veselka v kostele Karla Velikého a Panny Marie na Karlově. Kostel stojící v nejvyšším místě Nového Města byl inspirován katedrálou Karla Velikého v Cáchách, v jejímž plánu byl překvapivě rozeznán půdorys Stonehenge. Astroarcheologové si však nejsou jisti, zda se jedná o záměrnou kopii Stonehenge, anebo o takový typ kruhové stavby, která má podobné astronomické funkce a pravěkému Stonehenge se podobá nezáměrně. Ani Karlovu neschází astronomická orientace. Milan Špůrek ukázal, že pokud jednou čarou spojíme kostel na Karlově s kostelem v Emauzích, získáme linii, na které zapadá slunce 8. května na svátek milosrdné Panny Marie.

Akropole v Athénách byla celá tisíciletí před Řeky, asi již za neolitu, považována za posvátnou horu. Řekové zachovali několik tradičních zvyků, které byly vzdálené již jim samým. Jedním z nich byl noční průvod dívek nesoucích košíky s neznámými předměty a sestupujících podzemní rozsedlinou k prameni Klepsydra a dál ke svatyni Afrodity. Ta byla tvořena jednoduchým přirozeným komolým kamenem s malou ploškou na vrcholu (v popředí snímku). V obdélníkových výklencích byly později umísťovány děkovné nápisy. Nález ukazuje, že i významný kult se mohl odehrávat na místě, které bychom bez vytesaných nik snadno přehlédli. Pokud pojedete do Athén, věnujte velkou pozornost několika prastarým svatyním nad cestou Peripathos na severním úpatí Akropole, kde končila i cesta od Eleuzíny. Celé severní úpatí Akropole je pravděpodobně ještě předřeckým kultovním okrskem. (Všechny fotografie, není-li uvedeno jinak, V. Cílek.)

Pár z Kamenného lesa oddával Jiří Laňka, který je povoláním elitní policista. Někdy spolu hovoříme o Karlovu i tom, zda by Policie ČR neměla mít své polní kaplany, podobně jako je má armáda. Myslím, že všichni lidé pracující s násilím a někdy ve velkém stresu potřebují kněze, kteří by jim ve jménu něčeho většího naslouchali a mohli pomoci. Navíc mám často pocit, že církve se jako organizace odtrhla od běžného života a jen lidé z ulice či bitevního pole, tedy polní kaplani, ji mohou zachránit. Domnívám se, že o Jiřím Laňkovi ještě uslyšíme, i když to třeba nebude v této knize. Svatebčané pak odjeli do Kamenného lesa k Princezně, kde proběhla druhá část svatebního obřadu.

Další týdny a měsíce Lovci pokračovali ve vyhledávání kamenů, kterých je dnes v Kamenném lese známo asi tři sta a o většině z nich si myslím, že jsou v přirozené geologické pozici a zbytek,

◀ Přírozené zakřivení kamenné řady v bretaňském Carnacu respektuje reliéf, ne ideální geometrii. V tom spočívá rozdíl mezi nepravidelně „ekologickou“ Evropou a starým Egyptem určitých tvarů.

▲ Součástí řad jsou ohrady o půdorysné velikosti středověkého kostela. Řadami se nejspíš chodilo, v ohradách se něco dělo. Carnac, Bretaň.

že je na kratší vzdálenost přemístěn. Podrobný plán snad do věci může vnést nějaké poznání, ale také nemusí. Když si prohlédneme nákresy menhirů – zejména z mladších období – v Německu nebo v Dánsku, setkáme se jak s jejich promyšlenou orientací, tak s úplným chaosem, ze kterého máme pocit, že cílem bylo prostě vztyčení kamene a nezáleželo na tom kde. Situaci bych srovnal s egyptskou či antickou nekropolí, na které jsou velké, státní hrobky pečlivě urbanisticky uspořádané, ale hrobky běžných lidí stojí tam, kde bylo místo. Příkladem může být egyptský Abusír nebo athénský Kerameikos.

Na „konec světa“, dne 21. 12. 2012 byl kámen Princezna vysvěcen katolickým jáhnem. Čekal jsem zatím na Vyšehradě, kde Daniel Landa alias Kouzelník Žito plánoval vztyčení menšího vyšehradského kamene. Měl jsem v úmyslu se držet neviditelně

v pozadí. Jenže ve dvě odpoledne, zatímco asi dvacet lidí opožděně světilo o 80 kilometrů dál kounovský kámen, se objevili vyšehradští dělníci se samozvižným vozíkem, kam že ten kámen mají dát. Jednalo se o menší kus arkózy z Vlčího dolu. Společně s více méně náhodnými návštěvníky Tomášem Saxem a Martinem Strakou z Kutné Hory jsme vykopali lůžko a kámen usadili. Podotýkám, že nemám stavění menhirů v žádné velké oblibě, ale stalo se.

Kamenu říkám „Kámen dobrého počátku“, protože byl postaven na konci jednoho světa, tedy na počátku jiného. Má ušlechtilý tvar. Několik mých kamarádů mi vzkázalo, že situace, kdy Cílek staví Landovi menhiry, může znamenat jenom to, že jsem se zbláznil, což jsem jim potvrdil.

Na Vyšehradě jsou celkem tři nově postavené menhiry. První leží na výspě za Slavínem. Jedná se o původně 180 cm dlouhý kus železitého pískovce z rokle pod proseckým kostelem. Postaven byl za pohnutých okolností nedaleko čerstvě vykopaného hrobu v polovině 90. let 20. století. Není to můj příběh, nemohu o něm hovořit. Druhý kámen z krásné okaté ruly pochází z Krušnohoří z vrcholové partie výšiny „Na Sychrově“ u Bernova. Původně se mělo jednat o součást kamenného kruhu, který byl postupně ničen a po roce 2000 ustoupil stavbě silnice. Jeden z nenápadných, velice příjemných krušnohorských kamenů oživuje prostor za vyšehradskou rotundou sv. Martina v místech, kde vyšehradská sběratelka pověstí Popelka Biliánová slychala tekoucí vodu a vídávala chladné modré světlo. Třetí je již zmíněný Kámen dobrého počátku, kterému Daniel říká Merkuriáš, což je posel bohů i patron zlodějů.

Kolem Kamenného lesa se však odehrály další příhody pomalu jako ze starých pověstí, např. o muži, který ukradl kámen, vnesl tím neklid do svého domu a musel jej vrátit tam, kde jej vzal. Jiné příběhy se týkají pokusu podvrhnout do výkopu pravěké střepty či setkání s různými psychotroniky či novodobými šamany.

Myslím, že je zapotřebí o Kamenném lese v okolí Kounova hovořit, protože se může jednat o pravěkou posvátnou krajinu, jaká je u nás svého druhu jediná. Kdybychom žili v Anglii, máme o kamenných památkách planiny Džbán celou knihovnu prací, a ta první by pocházela ještě hluboko z 19. století.

KOČIČÍ, PTAČÍ A RYBÍ PRAVIDLA LOVCŮ MENHIRŮ

1. Pravidlo respektování: Jsou kameny, které si přejí být vztyčeny; kameny, kterým to je celkem jedno, a kameny, jež si přejí nerušený klid. Je velký rozdíl mezi situací, kdy si kámen přeje být vztyčen, a kdy si já přejí vztyčit kámen.
2. Pravidlo pozornosti: Zažili jsme, že vztyčením kamene se něco stane, co v daném místě či ve vás může žít roky. Nepodceňujte situaci.
3. Pravidlo zvažování rizik: Postavením kamene se dá něco získat, ale i ztratit. Většinou to předem nevíme, ale pokud se časem ukáže, že situace přináší nějaká rizika, je možné již vztyčené kameny opět uložit, což je ale mnohem složitější.
4. Pravidlo minimální intervence: Do kamene a jeho okolí se má zasahovat co nejméně. Ležící kámen se nemá okopávat ze všech stran, aby někde zbyl neporušený půdní profil třeba kvůli pylové analýze nebo možné archeologické situaci. Některé kameny byly pohřební stély, které mohly být vztyčeny na počátku obřadu a pokáceny na jeho konci. Jiné kameny byly uloženy do jam až ve středověku nebo později. Ty první mají za úkol ležet, ty druhé stát. Jedna z mála možností, jak to zjistit, je regulérní archeologický výzkum, a ten potřebuje téměř neporušený kontext.
5. Pravidlo dokumentace: Vždy je nutné pořídít fotografii před stavením kamene, v průběhu stavby a konečný výsledek. Všimněte si všeho neobvyklého, zejména zda kámen leží v lůžku z jiných kamenů. Většinou to je jediné kritérium lidského zásahu.
6. Pravidlo identifikace: Aby budoucí badatelé věděli, kdy byl kámen postaven, je vhodné pod něj umístit minci nebo datovatelný předmět z keramiky či porcelánu. Dá se pracovat i s pohřebními symboly, jáma může být vypálena ohněm. Při provádění jakéhokoliv obřadu je pravděpodobné, že jej provedete nedokonale nebo chybně, ale i v tomto případě vás ochrání postoj úcty.
7. Pravidlo toulavé kočky: Existují kameny, které byly přemístěny na stovky kilometrů, ale většina menhirů pochází z krátké vzdálenosti, která zhruba odpovídá areálu toulavé kočky. Nepřemísťujte je zbytečně a bez uvážení na větší vzdálenosti.
8. Pravidlo ptáka a ryby: Některé kameny souvisí s prameny, jiné se stromy nebo dalekými výhledy. Zkuste nalézt a obnovit původní vztahy k zemi, vodě, světlu a vzduchu.
9. Pravidlo technické podpory: Britové vztyčují kameny za pomoci proutkařů, kteří jsou dobrými techniky posvátna. Naši proutkaři jsou často fantastové, takže potřebujeme, aby se na vhodném místě shodli nejméně dva či tři. Je-li kámen vztyčen jen lidskou silou bez pomoci strojů, tak mu je samotnou prací věnováno více úcty a kámen má větší sílu.
10. Pravidlo vložení: Co do kamene dáte, to v něm zůstane. Není prostor na tápání a omly.

Přirozený žitý svět

Na samém začátku této knihy je nutné jasně říct, jaká je moje pozice: zda jako vědec píši vědecké pojednání, popularizační práci, nebo nějakou pseudovědeckou slátaninu. Moje základní poloha by se dala označit výrazem Edmunda Husserla „Lebenswelt“, což se v češtině překládá jako svět našeho žití. Angličtina hovoří o pojmu „lifeworld“. Jedná se o předvědecký svět, k němuž všichni svým životem náležíme a na který spontánně reagujeme. „Lecyclopaedia“ píše, že věda tento žitý svět předpokládá a nevědomky na něm staví. Zakrývá jej však vlastní umělou konstrukcí. Husserl říká, že zakrytí původu tohoto přirozeného světa a jeho pohřbení je jedním z příznaků krize evropského lidství.

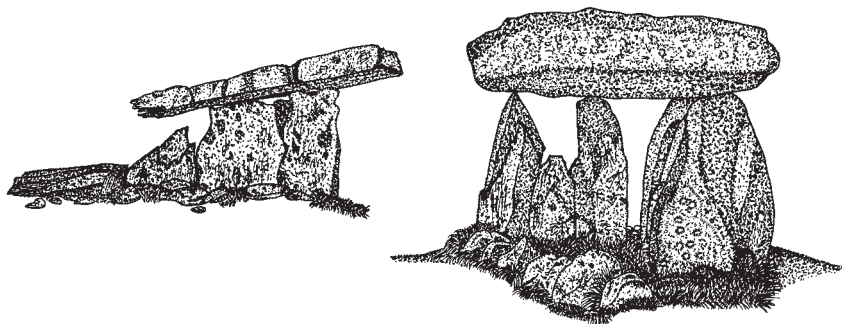
V *Krizi evropské vědy* (1936) navrhuje, že všichni dohromady žijeme v nám daném světě a sdílíme nějakou společnou zkušenost. Svět představuje grandiózní divadlo uspořádaných věcí z různých dob. Je to spíš proud významů než sbírka faktů. Husserlova doba vnímala, že přirozený svět je překryt, zastavěn a spoután vědou, ale dnes víc vnímám, že běžný žitý svět je převrstven a utopen pod ekonomickými teoriemi a politickými hesly. Je důležité, aby věda zůstala v úzkém, vysvětlujícím svazku s Lebensweltem, jinak bude dalšími krizemi smetena i s politickými grémii a ekonomickými radami.

V mém textu je většinou snadné rozlišit, kdy hovořím ze světa vědy a kdy z žitého světa sdílených zkušeností. Údaj, že nejstarší megalitická stavba pravěké Británie je kruh Brodgar na Orknejských ostrovech o stáří 5 200 let, náleží vědě. Věci tak běžné a poutavé jako sny a zážitek zářících hvězd patří Lebensweltu. Problém tkví ale jinde. Sociologové, kteří rozpracovávali pojem žitého světa, upozorňují, že rovněž existuje „svět domova“ a „cizí svět“ a oba jsou do určité míry nepřátelské. Psychotronici tedy

Typické umístění megalitické památky severní Evropy je takové, aby měla výhled do krajiny a byla orientovaná k vodním plochám a zdrojům. Bergen, Rujana.

považují za nepřátele vědce a vědci naopak ufology. Je to něco jako křesťanství a islám. Nechme to být a klidně se pohybujeme na hraně, ale rozlišujeme, do kterého světa se díváme.

Megalitický svět

Omlouvám se za tuto věcnou kapitolu, která vám pomůže orientovat se v dalším textu. *Mezolit* je střední doba kamenná. Je to období lovců a sběračů, které začíná ústupem severského ledovce asi před 12 tisíci lety. V té době přichází les, zmizí velká lovná zvěř jako mamuti, koně a sobi. Nástroje se zmenšují a specializují a ve větším měřítku se objevuje lov ryb a ptáků. Mezolitické skupiny o 20–30 lidech žijí podobně jako lesní Indiáni severní Ameriky. Kočují po trasách daných tahem zvířat a dozráváním plodin a rádi se zdržují u jezer a mokřadů. Mezolitický způsob života ve střední Evropě poměrně rychle ustupuje zemědělskému neolitickému, ale na severu přechází další tisíciletí a někde, jako mezi Inuity a Čukči, téměř do dnešní doby.

Jeden z kořenů megalitické kultury spočívá na mezolitických základech poměrně usedlých rybářských vesnic ležících podél Atlantského pobřeží. Tito relativně bohatí lidé s dobrou potravinovou základnou se nedali srovnat s věčně hladovými a s potížemi přežívajícími lesními mezolitiky střední Evropy. Svět lesního lovce dobře přiblíží jeden z nejlepších „cestopisů“ všech dob – kniha Johna Tannera *V indiánském zajetí*.

Dnes předpokládáme, že megalitická kultura se začala líhnout v hlavách atlantských mezolitiků, ke kterým přicházely další dva kulturní proudy. Tím prvním byly potulné středomořské národy žijící hlavně podél pobřeží Středozemního moře a později Atlantského oceánu a tím druhým anatolijští a podunajští neolitičtí zemědělci, kteří do Francie a Anglie přicházeli přes jižní Moravu a střední Čechy. Pokud bychom napsali rovnici:

*podunajští zemědělci + středozemní lidé + usedlí rybařící mezolitici
Atlantského pobřeží = megalitická kultura,*

tak v našich podmínkách sice máme mezolitiky, ale jiného druhu, stejný a dokonce starší podunajský proud, ale chybí

nám středozemní lid. Kulturní základ je tedy jiný a megalitické stavitelství se nám ve své ryzí formě velkého měřítká vyhnulo.

Po víceméně sběračském a loveckém mezolitu přichází převážně zemědělský *neolit*, který u nás obvykle datujeme 5300–4300 př. n. l. V neolitu vznikají dlouhodobě usedlé osady. Zvyšuje se počet dětí. Uplatňují se kultury Slunce, Měsíce a ženských bohyní typu Velké Matky. Dobytek i lidé ke svému životu potřebují sůl, takže začíná dálkový transport soli – nejprve možná od moře, od eneolitu z dolů v alpském Halštatu nedaleko Salzburgu a v době ještě mladší se asi víc uplatňovala saská sůl od severních sousedů. Se solí přicházely nové technologie, myšlenky i bohové. Saská solná ložiska byla v přímém kontaktu s megalitickými oblastmi na severu, ale i halštatská oblast měla další obchodní větve směřující např. do střední Francie.

Po neolitu nastupuje pozdní doba kamenná, tedy *eneolit*, kterou u nás datujeme v rozmezí 4300–2300 př. n. l. Je to doba, kdy se poměrně často střídají kultury různého původu a naše území zasahují až severoafrické vlivy. Pro eneolit je typická orba, která rozšířila plochu polí a vytvořila potravinové přebytky, které umožnily další náboženský a kulturní vývoj, jehož nejvýraznějšími památkami jsou megalitické stavby atlantského pobřeží.

V Anglii a severozápadní Evropě panují jiné zvyky. Náš neolit a eneolit se dohromady označuje jako neolit a nejčastěji je vymezen lety 4700–2200 př. n. l. Pro megalitické památky severní Evropy platí podobná chronologie. Nejstarší bývají datovány 4500 let a nejmladší 2300 let př. n. l. Většinou se rozlišují dvě hlavní, zhruba tisíc let trvající fáze. V megalitické severní Evropě, tedy hlavně v Německu, Dánsku a ve Skandinávii jsou za nositele megalitické kultury označováni lidé nálevkovitých pohárů neboli kultury mezinárodně označované jako TRB a nejčastěji datované lety 4400–2700 př. n. l. Ti se dělí do několika skupin, přičemž jižní skupina zasahuje nejméně celou severní polovinu Čech, ale na našem území téměř nezanechává megalitické (doslova z velkých kamenů postavené) památky. U nás je kultura nálevkovitých pohárů datována v poměrně úzkém rozhraní tří století 3650–3350 př. n. l., ale v Německu až dvou tisíciletí.

Po konci eneolitu zhruba ve 23. století př. n. l., nastává *doba bronzová* a kolem roku 1000 př. n. l. starší doba železná neboli

Bretaňský svatý Kornelius patří mezi světce spjaté s kameny a možná i s býčím kultem. Utíkal před římskými vojáky, skryl se v uchu býka a své pronásledovatele změnil v kamennou řadu. U nás má podobnou funkci sv. Vojtěch, který podle pověsti navštěvuje kamenné řady u Kounova a v celých západních Čechách za sebou zanechává mnoho kamenů, na kterých se modlí. Průčelí kostela v Carnacu.

halštát a teprve v prvních stoletích před naším letopočtem přicházejí a zejména v oblasti mezi Labem a Rýnem se usazují Keltové. Většina hradišť na našem území a všechna hradiště v širším okolí kounovských řad má původ či alespoň významné zastoupení skupin starší doby železné, což byli stavitelé alespoň některých kamenných památek střední Evropy. Halštát tíhl k monumentálním mohylám, jako je např. skoro 20 metrů vysoký Türkenhügel u Hainburgu nedaleko Bratislavy. Stojíte pod halštátskou mohylou a máte pocit, že jste pod pyramidou. Lidé starší doby železné

► Omfalos neboli střed či pupek země v řeckých Delfách. V omfalu žije had Python, podle něhož Pýthie odhaluje i zahaluje budoucnost.

▲ Slovanská stéla v Rugardu na Rujaně (asi 10. století našeho letopočtu či dřív). Lomený gotický oblouk vznikl v islámském prostředí. V káhirské mešitě Ibn Tulún je použit již v 9. století. Když si ale prohlížíme severo- a západoevropské menhiry, často narazíme na „gotický“ tvar kamene a jeho štíhlou vertikálnitu, která přeci jenom mohla ovlivnit i stavitele středověkých katedrál. Střední Francie, kde vznikl katedrální sloh, je i domovem megalitů.

však pracovali více s kovy, zemí a dřevem, než s kamenem. Jejich stély a kamenné kruhy jsou menší a méně početné.

Pro zrod moderní Evropy mělo značný význam období velkého stěhování národů na neklidném přelomu bronzové a železné doby zhruba po roce 1200 př. n. l. Když Homér psal *Iliadu*, často zmiňoval bronzové zbraně, ale v *Odyseji* již popisuje železné nástroje. Poměry této doby jsou popsány v biblické *Knize soudců*, kdy jednotlivým „královstvím“ vládli soudcové, kteří podobně jako Krok starých českých pověstí stanovovali a udržovali zákony.

Původ Slovanů, Germánů i Keltů se často klade do mohylových kultur závěru bronzové doby. Z tohoto období u nás známe několik slunečních svatyní – kamenný kruh u Cehnic na Strakonicku, hliněný kruh z Prahy-Čakovic a nedaleko od kounovských řad ležící podkovovitou svatyni u Mutějovic v poloze Na struhách. V tomto období zhruba mezi lety 1200 a 500 př. n. l., ze kterého pochází nejméně pět místních hradišť a jedna sluneční svatyně, bylo podle mého názoru nejpravděpodobnější budování kamenných řad a dalších uskupení v širším okolí Kounova. Objevitel kounovských řad A. Patejdl si už v roce 1933 myslel, že hradiště na Rovině a kamenné řady spolu souvisí. Prokopoval val hradiště a našel nejenom halštatské, ale i laténské, tedy keltské střepy. Další etnikum, o kterém víme, že stavělo a uctívalo kameny, ale opět obvykle menší velikosti zhruba do dvou metrů, byli až někdy do 7.–8. století n. l. zejména východní Slované.

Menhir znamená doslova dlouhý kámen, většinou postavený v době megalitických kultur. V této knize označuji pojmem menhir jakýkoliv kámen, který byl v minulosti pravděpodobně vztyčen. Nepoužívám tedy žádné uvozovky, ani nepíši pravděpodobný či domnělý menhir a spokojuji se se základní nejistotou, která se týká většiny kamenných památek. *Kamenná řada* je linie záměrně postavená z kamenů. *Kamenné uskupení* je skupina kamenů, která je buď nepravidelná a může vypadat jako zahnutá řada nebo torzo kruhu nebo je složena z uspořádaných a neuspořádaných kamenů.

Většina megalitických památek severní Evropy je zastoupena dlouhými, chodbovitými hroby postavenými z mohutných kamenů překrytých hlínou. Právě z těchto hrobů a jejich okolí máme maximum archeologických nálezů, a proto se na ně mnohokrát odvolávám. Megalitický kamenný kruh se nejčastěji nazývá kromlech. *Dolmen* znamená kamenný stůl. Jedná se většinou o hrobku původně zakrytou hlínou a někdy i kamenným záhozem. Některé dolmeny však asi byly stavěny jako odkryté oltáře, tedy jako stavba, kde na několika menších kamenech spočívá větší plochá kamenná deska.

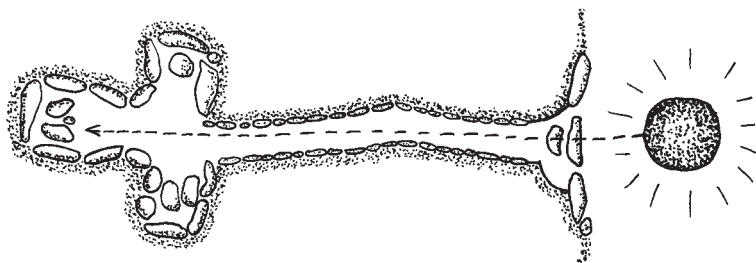
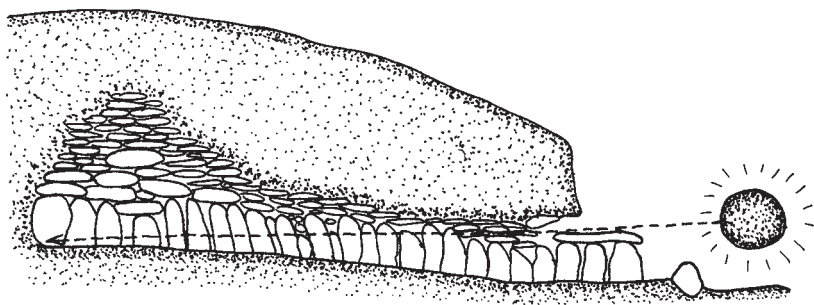
Pokud si se zařazením nějakého kamene nevíme rady, tak jej můžeme jednoduše nazvat *památným kamenem*. Toto označení jsem navrhl před skoro dvaceti lety pro nápadné kameny, ke

kterým je vázána nějaká skutečná či bájná historie, třeba jenom pověst. Památné kameny představují obdobu památných stromů a spoluvytvářejí paměťovou kostru krajiny. Dnes je toto označení již běžně používáno.

*Šly ony nohy v pravěku
po lukách a horách Anglie?
Putoval svatý beránek
i po anglické pastvině?*

William Blake, Jeruzalém, přeložil J. Valja

Megalitické hrobky jsou někdy postaveny tak, aby slunce o slunovratu ozářilo kámen nebo výčnělek v zadní části chodbovitého hrobu.

Základní nejistota

Kolem českých menhirů je i po sto letech nepravidelných a spíš náhodných výzkumů nejisté skoro všechno. Především nevíme, jak jsou staré. Archeologické nálezy schází, nebo k nim došlo dávno, nebyly dokumentovány nebo jsou ztraceny. Novější archeologická pozorování skoro vždy učinili všímaví amatéři. Pokud vůbec byl v okolí vztyčených kamenů nalezen nějaký keramický materiál, bývá ubohý a buď neurčitelný, nebo se dá datovat jenom rámcově např. jako „mladší pravěk“. Čekali bychom, že pod menhiry najdeme nějakou noblesní, kultovní keramiku, ale ono nic. Jako by pomíjivé obětiny chleba či kaše přinášeli vesničané a ne velmoži.

V současné době je za „skutečné“ menhiry považováno nějakých třicet kamenů uváděných v soupisu R. Šariše a P. Štěpánka (oba jsou stejně jako já geologové a ne archeologové), anebo možná jen několik výrazných kamenů popsanych Karlem Sklenářem. Osobně si myslím, že v Šarišově a Štěpánkově seznamu, který vychází hlavně z pečlivého výzkumu M. Špůrka, nejsou všechny kameny pravěkého původu, ale mohou zde být uvedeny i staré, středověké či novější hraniční kameny nebo milníky. A naopak nové amatérské výzkumy na Petrovicku, ale zejména v pozoruhodném kraji Strakonicka na pomezí zemědělské nížiny a hornatého šumavského hvozdu ukazují, že menhirových center u nás mohlo být víc. Do Strakonicka kladu velké naděje, a to jednak kvůli síti velkých hradišť, jednak kvůli tomu, že v této vzdálené, pozdě kolonizované a opuštěné krajině se mohly zachovat kameny, které by v hustě osídlených středních Čechách byly dávno zničeny. Navíc z čistě pocitového hlediska právě tato pošumavská krajina působí nějakým starým, „keltským“ dojmem. Cítím z ní velké tajemství.

Když zvážím počet kamenů, které bez ohledu na archeologický důkaz vypadají jako menhiry, dojdou k počtu možná až šedesát, ale protože jich mnoho neznám, tak jich může být přes

Kámen u cesty zhruba z doby pádu Kartága (Dougga, Tunis). V tomto městě se jedná o poměrně běžný stavební prvek, ale přesto cítíme vážnost situace. Nepravidelný „sošný“ tvar má přírodní původ – jedná se o vápencové škrapy, tedy struktury rozpouštění. Přitesána je pouze jeho spodní část, aby lícovala se zídou, zbytek je ponechán v přirozeném stavu.

stovku a další budou objeveny. Odhadl bych proto, že na našem území může být 100–200 pravěkých vztyčených kamenů. Archeologické doklady se však najdou jen pod několika z nich

Z podobných, hrubých stojících kamenů později vznikají hermy, pravoúhlé sloupky s hlavou a přirozením boha Herma. Mnoho z nich bylo umístěno podél zahrad a polí pro hojnost úrody a vyznačení hranic. Strážcem zahrad u Římanů býval plodný Priapos zpodobňovaný někdy kulem, jindy hrubým kamenem.

a o zbytku se další roky budeme dohadovat. Jenže to je typická situace i pro západoevropské menhiry! O mnoha z nich věříme, že jsou menhiry jenom proto, že stojí v menhírovém kraji a nedaleko se nalézá dlouhý hrob s datovatelnou keramikou. Zde musíme přijmout, že nejistota původu, účelu a stáří je charakteristickým obecným rysem menhirů a kamenných řad a trvá celá desetiletí, ne-li více než sto let, než se trochu rozptýlí.

Rovněž nebyl předložen žádný skutečně průkazný důkaz stáří kounovských řad, a to ani nemluvíme o kamenném uskupení pod Špičákem. Jak se vůbec opovažuji o takto neurčitým a vědecky obtížně uchopitelném tématu hovořit? Především ze vztyčených kamenů cítíme něco vzácného a neopakovatelného, oč bychom neměli přijít. Promlouvá tady nějaká stará krása, která je jiného druhu než třeba u nádob a kamenných nástrojů, protože je spjatá s krajinou, s mízou nedaleko rostoucího stromu či pramenem vod.

Ve starých předmětech je něco statického, ale v menhírech něco dynamického a současného. Možná to je tím, že je ovívá

stále nový vítr a že jednou za čas zapadají sněhem, anebo tím, jak se lesknou pod ledovým povlakem či jak vycházející měsíc a zapadající slunce vykreslují struktury na jejich povrchu. Staré předměty jsou naším zájmem ožívovány, ale menhiry žijí, protože se kolem nich nezastavují roční období, ani fáze měsíce a slunovraty je posilují či oslabují.

O těchto věcech je třeba psát, jinak nabudeme dojmu, že skutečné menhiry u nás neexistují, takže kameny a jejich okolí není třeba chránit. Právě naopak přesytní postmodernou plnou náhražek skutečných věcí budeme vděčni za každý kousek pravěku, strom, pramen a vítr. (Jednou bych měl napsat knihu o větru, protože jsme ho přestali vnímat.) Archeologové o našich menhirech píš neradi, protože upadají v podezření, že nejsou dostatečně vědecké. Ublíží je to jejich pověsti i kariéře.

Ale kameny se samy přihlašují a mluví ústy laiků, podivínů a pomatenců. To prohlubuje vzájemnou nedůvěru mezi akademiky a amatéry. V Británii, kde je tolik lidí okouzleno kameny, Kelty, králem Artušem a pohanským pravěkem, to trvalo celá desetiletí, než se narovnaly vztahy mezi vědci a amatérskými „podivíny“, ale u nás podobný dialog snad ani nezačal. Před časem mi říkal kamarád Vladimír Daněček, člověk s rozsáhlými archeologickými znalostmi: „Václave, měl bys napsat něco o menhirech. Myslím, že se na to čeká. Situace dozrává. Stále víc archeologů věří, že vztyčené kameny u nás existují, ale s nějakým vyjádřením váhají, aby nebyli označeni za romantiky.“

*K vám teda vedla stopa děda Vševěda
k vám kameny a zpečetěná zemi
nad jejichž nepovím otázky oněmi
vezdejšku k tobě který na proč odpovídá jsem
jaký mír jaký mír v zamčeném tichu tvém*

Richard Weiner, Snebevzetí slova Mezopotamie

Jak dlouho trval kult kamenů?

Čeněk Zíbrt v „Seznamu pověr a zvyklostí pohanských“ vypočítává kázání a zákazy, ve kterých církev horlí proti uctívání výšin a kamenů. První zmínky jsou zaznamenány již v bibli, ale od 6. až do 12. století se setkáváme s opakovanými výzvami, aby pohanské kameny byly rozmetány a jejich ctitelům byl zakázán vstup do kostela a tedy odepřeny svátosti. Uctívání kamenů ve středověku podle starých pramenů znamenalo, že pod kameny byla rozsvěcována světla a lidé k nim přinášeli chléb a další obětiny. Poslední církevní zákaz uctívání kamenů pochází z Irska až z poloviny 17. století. V severní Itálii je kult eneolitických zdobených menhirů doložen z několika pravěkých období, pak z doby římské, raného středověku a končí až v 11. století, kdy se zde začaly budovat románské kostelíky.

R. Zemek u několika kamenů našel střepy z 10.–12. století, které – myslím – uctívání kamenů potvrzují. Jenže tam příběh nekončí. Další skupina keramických zlomků pochází z vrcholného středověku. Zde se nejspíš jedná o nějaké lidové či magické praktiky v době evropské náboženské krize. Když mohl lid husitský chodit místo do kostela na „hory“, tak jedinci mohli chválit boha u stromů či kamenů.

Další skupina střepů nalézáných v okolí kamenů jsou novověké zlomky někdy se žlutou či zelenou glazurou. Zde se již asi nejedná o kult kamenů, ale o doklady práce v lese. Keramiku z 16.–18. století jsem v lesích středních a severních Čech nebo až na Sedle u Kašperských Hor nalezl víckrát, ale nejspíš se jedná o důsledek intenzivního využívání lesa, pálení dřevěného uhlí, získávání kolomazi či potaše na výrobu skla. Kolem kamenů se však objevuje i sklo, porcelán a keramika z 19. století, což někdy působí dojemem romantického pikniku v přírodě u magického kamene. Scény z tohoto života si umíme výstižně představit,

V kartaginské oblasti je běžné, a to zejména u chrámů a významných budov, použití zdiva sestávajícího z kombinace větších vertikálních a menších horizontálních kamenů. Vzniká tím efekt sloupořadí nebo posvátné aleje soch. Dougga, Tunis.

protože je popsali velcí němečtí romantici, jako byl Josef Eichendorff či E. T. A. Hoffmann a nakreslil C. D. Friedrich.

Za počátek novodobého vztyčování menhirů u nás považují rok 1884, kdy byl na Kraví hoře u Písku nedaleko hájenky „U živce“ lesníky vztyčen žulový balvan a později k němu byly přidávány další kameny na paměť každoročních srazů. Od přelomu 19. a 20. století se přírodní kameny v podobě památníků na ledovou dobu (Opava a okolí) či podstavců pod pomníky (Praha-Zbraslav) objevují poměrně často. Ke kamenům, jako je

Megalitické pohřebiště z doby bronzové nad městem Dougga. Část hrobů má tvar obvyklé skříňky či dolmenu, ale mladší hroby bývají zapuštěny do středu kruhových kamenných plošin. Všimněte si typického umístění v krajině na místě s výhledem, ale v nepříliš dominantní pozici. Mrtvým patří úcta, ale ne příliš velká moc.

nádherný, přirozený balvan Klepec nedaleko Tismic u Českého Brodu, se od poloviny 19. století opět v rámci národních setkání začíná putovat, jako by se megalitická tradice opět po tisíciletích odněkud vynořila. U vztyčování kamenů se stále častěji objevují politici. Např. bývalý pražský primátor Pavel Bém se účastnil uložení kamene za vyšehradskou rotundou sv. Martina v roce 2003.

Nová éra stavění menhirů začala počátkem 90. let a od té doby bylo vztyčeno nejméně 200 či spíš 500 kamenů. Je to nehomogenní skupina kamenů stavěných na odív i jako soukromý obřad. Většina z nich je zbytečných a nerespektuje megalitické feng-šuej, jiné jsou i přes své mládí krásné a obohacují nás. Rovněž banky, hotely, bohaté instituce i soukromníci, kteří chtějí působit solidně a ekologicky a navíc ušetřit náklady na údržbu zeleně, si oblíbili na svých zahradách či ve foyeru kamenná uskupení. Tiší poutníci po megalitech se na tyto výtvořy dívají v lepším případě jako na velké nedorozumění, v horším jako na zneužití tradice. Je to něco jako vystavit si ve vchodu vycpaného rysa.

Kult kamenů začal v tureckém mezolitu na samém konci ledové doby a od té doby nikdy neskončil, jen někdy podřimuje.

*Dejme tomu, že nepoctivý můj soused mně náhle ukradne otcovskou půdu
buď v horách neb ve volném kraji, vykope posvátný kámen, jenž stojí upro-
střed mezí, který já každého roku jsem uctíval koláčem s kaší.*

Iuvenalis, Satiry, přeložil Z. K. Vysoký

23. února: Svátek Terminův

*Jakmile uplyne noc, buď slaven obvyklou poctou
bůh, jenž polností našim určuje dělicí mez.
Termine, na polích tkvící jak vražený kůl nebo kámen,
od předků dávných i tobě božská je vzdávána čest.
Rolníci dva tě věncí, a každý z opačné strany,
nesou ti věnce dva, jakož i koláče dva.*

Ovidius, Kalendář, přeložili I. Bureš a R. Mertlík

POZNÁMKA: všimněte si v těchto textech, že i hraniční kameny jsou posvátné. Římský bůh Terminus se svým důrazem na jasné stanovitelné hranice pomohl vytvořit naši evropskou civilizaci včetně termínovaných vkladů a příkazů, že domy se nemají dotýkat, aby měly jednoznačně stanovitelné rozhraní. Terminus může i za letištní terminály.